

DIE STRUKTUUR EN DINAMIKA VAN DIE SUID-AFRIKAANSE POLITIEKE OMGEWING: 'N POST-APARTHEIDSPERSPEKTIEF

D. Wessels¹

The most important concepts during the first term of government in the "New South Africa" were reconstruction and development, transformation and deracialisation.

Landmarks on the road to transformation were: the 1994 election, the final constitution, the Reconstruction and Development Programme and GEAR.

These are placed in a first and second term perspective. The way in which transformation led South Africa on a road to democracy is analysed and possible adaptations of existing state and political practices which could strengthen the ideal of good governance are investigated.

1. INLEIDENDE ORIËTERING

Die eerste termyn van regering in die "Nuwe Suid-Afrika" is gedryf deur die begrippe "heropbou en ontwikkeling", in noue samehang tot die wese van "transformasie" en "versoening". Vir Suid-Afrika se nuut aangewese president, Thabo Mbeki, het dit in die eerste plek beteken die "derasialisering" (*deracialisation*) van die samelewing - omdat die interpretering van die begrip "ras" ten grondslag gelê het van dit waarmee gebreek is met die verkiesing van 1994. Die "belegging in transformasie" het volgens hom reeds 'n omgewing geskep vir "ware en permanente versoening" wat alleen moontlik was omdat daar 'n einde gekom het aan die "politieke en ekonomiese definiering van die samelewing in terme van ras, kleur en etnisiteit". Soos hy dit gestel het: "*We finally make a break with a past of three centuries of colonialism and apartheid when race and colour were a fundamental, all-encompassing condition of existence*" (Mbeki 1999a:64).

Die eerste termyn het die volgende bakens op die pad van transformasie geplaas: die verkiesing van 26 April 1994 wat beslag gegee het aan 'n ten volle verteenwoordigende regering; 'n finale grondwet wat die oppergesag van die reg in

¹ Departement Politieke Wetenskap, UOVS, Bloemfontein.

die Suid-Afrikaanse samelewing beklemtoon, wat deur die parlement bekragtig is; die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram (HOP) wat 'n amptelike beleidsdokument vir die politieke, ekonomiese en sosiale transformasie van die Suid-Afrikaanse samelewing geword het; die regering se Makro Ekonomiese Raamwerk vir Groei, Indiensneming en Herverdeling (GEAR) wat 'n aanduiding bied dat die regering 'n markgerigte ekonomie of vryemarkstelsel nastreef; 'n styl van regering is aangedui wat 'n verskuiwing weg van die klassieke vorm van "om te regeer" ("*to govern*") na "om te bestuur" ("*governance*") impliseer; en om in aansluiting by die idee van "*governance*" beslag te gee aan die konstitusionele voorskrif van "*co-operative government*" – wat beteken "*a model of governance, based on co-operation and partnerships between the spheres of government*" (vgl. Tapscott 1998:10-1).

Die artikel het vervolgens ten doel om die geïdentifiseerde "transformeringsbakens" in 'n eerste en tweede termynse perspektief te plaas; 'n omgewingsanalise te maak van hoe transformasie Suid-Afrika op 'n demokratiseringspad geplaas het; en na moontlike aanpassings op bestaande staats- en politieke praktyke te kyk wat versterkend op die ideaal van "*good governance*" kan inwerk.

2. DIE VERKIESING VAN 1994

Suid-Afrika se eerste demokratiese verkiesing het waarskynlik deur die grense van alle verwagting gebreek in terme van die ordelike oordrag van politieke mag vanaf die minderheid na die meerderheid. Dit was 'n verkiesing wat ondanks tekortkominge daarin deur die Onafhanklike Verkiesingskommissie en 'n groot kontingent van internasionale waarnemersspanne as "vry" en "regverdig" bestempel is; 86% (19,7 miljoen) van die 22,7 miljoen kiesers het hul stemme in die verkiesing uitgebring om aan 'n nuwe grondwetlike bedeling beslag te gee (Botha 1996:115).

Vir die ont Kieserde massa, vasgevang binne die beperkte politieke leefruimte van die ou tuislandbeleid, was die verkiesing 'n *uhuru* of bevrydingsverkiesing: "*To most of them it was not only a symbol of their liberation but also of their acceptance as first-class citizens and of the end to their second-class status of the past*" (Botha 1996:114).

Aan die hand van 'n unieke demokratiseringsformule, 'n Regering van Nasionale Eenheid,² is Suid-Afrika deur 'n Oorgangsgrondwet, Wet 200 van 1993,

² 'n Grondwetlik omskrewe en demokraties verkose veelpartyregering wat kragtens die bepalings vervat in Suid-Afrika se Oorgangsgrondwet, Wet 200 van 1993 [(Artikels 77(1)(a) en 84(1)) tot stand gekom het.

op sy lang pad na die skep van 'n omvattende politieke, ekonomiese en sosiaal geïntegreerde demokratiese bedeling geplaas; omvattend en geïntegreerd sou dit moes wees omdat die politieke bevryding wat deur die eerste termyn teweeggebring is, nie ook onmiddellike sosio-ekonomiese bevryding van armoede en werkloosheid beteken het nie. Omdat demokrasie nie net in politieke terme gedefinieer word nie, en in sy breedste betekenis nie net 'n gelykstelling aan politieke regte beteken nie, sal die tweede termyn ook aan die demokrasie as 'n leefwyse beslag moet gee. Die demokrasie moet ook vergestalt word in die sosio-ekonomiese omgewing as 'n omgewing waarin sosiale en ekonomiese sekuriteit deur die politieke stelsel gewaarborg word deur die instandhouding van vrede en goeie orde, en van oorlewingstrategieë (gerig op basiese behoeftes), welvaartskepping en -beveiliging. Soos Mbeki (1998a:221) dan ook tereg sê: *"Democracy cannot be limited to merely a once-in-five-years voting ritual"*.

Die valse geloof *"that political freedom will result in the immediate economic emancipation of all from poverty"* (Luiz 1994:13) het tydens die eerste termyn die politieke bevryde massas se persepsie van die teenstrydigheid tussen hulle waardeverwagtings en waardevermoëns beklemtoon. Verder bedreig 'n ongekende vlaag van misdaad en korrupsie 'n stabiele oorgang sodanig dat die gaping tussen verwagtinge en vermoëns al hoe groter word omdat die regering sy fokus van werkskepping deur ekonomiese groei moes verskuif na 'n fokus op die herstel van sosiale orde en stabiliteit as krities belangrike en noodsaaklike voorvereistes vir die doelwitte van heropbou en ontwikkeling.

3. DIE GRONDWET; 'N REGSTAAT, EN KONSTITUSIONALISME

Die aanvaarding van die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, Wet 108 van 1996, verteenwoordig 'n fundamentele breuk met die verlede en slaan die brug tussen die "ou" en "nuwe" Suid-Afrika. Soos o.m. gestel in die voorwoord tot die 1993-grondwet: *"This Constitution provides a historic bridge between the past of a deeply divided society characterised by strife, conflict, untold suffering and injustice, and a future founded on the recognition of human rights, democracy and peaceful coexistence and development opportunities for all South Africans, irrespective of colour, race, class, belief or sex."* So beskou, was die grondwet die instrument waardeur daar op 'n geordende en algemeen-instemmende wyse aan 'n nuwe politieke bedeling beslag gegee is.

Die Suid-Afrikaanse grondwet, wat in die eerste termyn sy beslag gekry het vanuit 'n unieke situasie en wat in 'n unieke omgewing bestaan en opereer, gaan, soos die grondwette van die meeste demokrasieë, met lang gevestigde staatspraktyke om. Voorop staan die feit dat die Suid-Afrikaanse grondwet kragtens die

bepalings van artikel 4(1), as die hoogste reg van die Republiek bestaan, en dienooreenkomstig 'n regstaat en konstitusionalisme in die vooruitsig stel - 'n regstaat³ as 'n staat waarin die reg voorop staan of die botoon voer, en konstitusionalisme, waar daar deur die grondwet definitiewe beperkinge op die mag van die staat, en vir willekeurige handeling van die kant van die staat, geplaas word, en waar die regering homself as "dienaar van die grondwet ag en nie andersom nie"⁴ (Rautenbach & Malherbe 1994:18-9; Wiechers 1988:72).

Met die aanvaarding van die beginsel van die soewereiniteit van die reg is die lang gevestigde tradisie van parlementêre soewereiniteit in die Suid-Afrikaanse staatspraktyk opgehef, en is die wese van 'n "wetstaat" vervang met dié van 'n "regstaat".

Omdat daar op die politieke terrein 'n sigbare algemene aanvaarding van die grondwet by die burgers aanwesig is, en waar die grondwet aan die oppergesag van die reg en die wese van 'n regstaat beslag gee, sal die regering as hoë prioriteit juis dit wat hierdie kernbeginsels van die grondwet ongedaan maak, naamlik grootskaalse wetteloosheid en die ongekende vlag van misdaad, as "grondwetlike verpligtinge" moet aanspreek. Indien hierdie toestand van wetteloosheid en maatskaplike verval nie spoedig en sigbaar omgekeer word nie, sal dit 'n boodskap uitstuur van 'n regering wat nie bereid is om sy grondwetlike verpligting teenoor sy burgers na te kom nie; van 'n regering wat deur sy *laissez-faire*-houding eintlik direk in stryd met die bepalings van die grondwet handel, en van onder meer die Handves vir Regte (hoofstuk 2), en van die Nasionale Misdaadvoorkomingsstrategie, iets niksseggens maak. Eweneens sal die Gedragskode vir Staatswerkers aan "doeltreffende, deursigtige en verantwoordigingspligtige regering", soos in artikel 1(c) van die grondwet uitgespel, beslag moet gee omdat die omvang van korrupsie, bedrog, diefstal en nepotisme in die staatsdiens nie te versoen is met die

³ Regstegnies gesproke sou dit beteken: "*Section 1(1) of the Constitution of the Republic of South Africa declares South Africa to be one sovereign state, while section 4(1) stipulates that the constitution shall be the supreme law of the Republic. Both these sections have wide implications. Sovereignty of the state and the new constitution sets aside all the legal (and geographical) divisions created by apartheid and, read with Schedule 7, repeals the 1983 Constitution and all laws (nearly 60) related to the old order. Section 4(1), on the supremacy of the law, represents a dramatic deviation in South African constitutionalism. It creates a constitutional state or 'Rechtstaat' which, read with chapter 3 on fundamental rights, affects a justiciable constitution*" (Van Tonder 1996: 15).

⁴ Naas die regstaatpraktyk gee die grondwet onder meer ook beslag aan die volgende demokratiese staatspraktyke: die leerstuk van die verdeling van staatswerksaamhede (die *Trias politica*) met interne wigte en teenwigte (art 6); deur die reg-gewaarborgde onafhanklikheid van die regbank met die bevoegdheid om die grondwet te beskerm (art 7); gereelde verkiesings (art 8); drie sfere van regering (art 14); en 'n Handves van Menseregte (hoofstuk 2).

"basiese waardes en beginsels wat administrasie beheers", soos uitgespel in artikel 195 van die grondwet nie.

4. BELEIDSINISIATIEWE

Die Minister van Justisie, Dullah Omar⁵ het verklaar: "*South Africans (had) to come to terms with their past on a morally accepted basis*". Vanuit hierdie beskouing het die Waarheids- en Versoeningskommissie vroeg in die nuwe bewind kragtens die bepalinge van die Wet op die Bevordering van Nasionale Eenheid en Versoening (34 van 1995) tot stand gekom. Ondanks omstredenhede wat deur verhoor en uitsprake na vore gebring is, het die Kommissie sy finale verslag in Junie 1996 uitgebring. Oor sy bydrae tot die proses vir die bevordering van nasionale eenheid en versoening sal slegs die tyd 'n oordeel kan fel.

Vir Mbeki (1998a:41-42) lê die vernaamste uitdaging van nasionale versoening opgesluit in "transformasie" en "fundamentele verandering" – "*We must radically change the old order*"; wat vir hom beteken, "*the challenge of understanding and managing the dialectical relationship between reconciliation and transformation*"; (and) "*an understanding that we not only cannot escape a shared destiny but should indeed celebrate the prospect of a shared destiny of democracy, non-racialism, non-sexism, national unity, prosperity and peace*".

Met die doelwitte van "nasionale versoening" en "transformasie" in die oog, het die regering gedurende die eerste termyn oor die breë spektrum van die staatsorganisasie nie net aan 'n nuwe organisatoriese struktuur nie, maar ook deur sy wetgewende program aan van sy belangrikste beleidsoogmerke beslag gegee. Die politieke en die sosio-ekonomiese landskap is ingrypend deur wetgewing verander en herskik. Die nuwe Skolewet (84 van 1996) en die Wet op Hoër Onderwys (101 van 1997) het aan die onderwys 'n totale nuwe aangesig gegee; die Wet op Arbeidsverhoudinge (127 van 1998) en die Wet op Gelyke Indiensname (55 van 1998) het 'n herskikking van die arbeidsveld teweeggebring; terwyl die Wette op Grondhervorming (3 van 1996) en Restitusie (84 van 1995) die kwessies van besitreg en eienskap uit sy apartheidsverlede geruk het; en die voorgestelde Wet op Oop Demokrasie, wat ten doel het "*to provide the citizens with access to information held by government, to allow for the protection of personal information and also to protect government officials who blow the whistle on government maladministration and corruption*"⁶. Hierdie wette verteenwoordig slegs enkele

⁵ Soos aangehaal in *Truth & Reconciliation Commission* 12 Augustus 1999:1.

⁶ Hierdie voorgestelde wetgewing, wat 'n belangrike aspek van die regering se verbintenis tot deursigtigheid in die openbare sektor verteenwoordig, is volledig beskikbaar op die volgende internetadres: <[http://www.polity.org.za/open democracy bill in/govdocs/pr/1997/pr1023a.html](http://www.polity.org.za/open_democracy_bill_in/govdocs/pr/1997/pr1023a.html)>

voorbeeld van dit waarna Thabo Mbeki verwys as die "derasialisering" van die samelewing.

Oorhoofs word "derasialisering" gerig deur veelomvattende beleidsdokumente naamlik die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram, en die Makro-ekonomiese Raamwerk vir Groei, Indiensneming en Herverdelingsstrategie, wat vervolgens van nader beskou word.

4.1 DIE HEROPBOU- EN ONTWIKKELINGSPROGRAM

Naas die grondwet is die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram as 'n beleidsdokument volgens Mbeki (1998a:137) *"the policy anchor on which all government programmes have been and will continue to be based"*; *"its abiding feature is revolutionary change, its ethos is an all pervasive optimism for a better life for all"*.

As 'n beleidsprogram lê die HOP ten grondslag van die politieke, sosiale en ekonomiese transformasie van die Suid-Afrikaanse samelewing, en word dit aangebied as *"an integrated, coherent socio-economic policy framework"*, met as eerste prioriteit, *"to attack poverty and deprivation"* (ANC 1994:1-4).

Ondanks die feit dat op sekere samelewingsterreine betekenisvolle transformasie plaasgevind het, het die HOP waarskynlik nie oor die eerste termyn van regering aan die algemene verwagtinge van veral die nuut bemagtigde massa voldoen nie. Die vernaamste rede lê waarskynlik opgesluit in die buitengewoon hoë verwagtinge wat daar deur die program in die aanloop tot die verkiesing van 1994 geskep is, maar is tog ook geleë in die feit dat die regering 'n infrastruktuur moes skep om aan die kort- en langtermyn doelwitte van die HOP uitdrukking te kan gee.

Die ANC se Nasionale Uitvoerende Komitee het na 15 maande in die eerste termyn reeds tot die besef gekom dat, *"the RDP would not succeed without concentrating first on stimulating growth"* (Cameron 1996:236). Die antwoord op die besef, *"that without economic growth, the RDP could not be successfully implemented"*, word gevind in die aanbod van 'n omvattende ekonomiese beleidstrategie, die Makro-ekonomiese Raamwerk vir Groei, Indiensname en Herverdeling. Thabo Mbeki (1998a:139) sê onder meer met verwysing na dié beleidsinisiatief: *"This policy is the central compass which will guide all other sectoral growth and development programmes of the government aimed at achieving the objectives of the RDP."*

Op die politieke terrein is daar waarskynlik die mees betekenisvolle vordering in die transformasieproses oor die eerste termyn van regering gemaak. Met die verkiesing van 1994 vind daar ooreenkomstig die beginsel van algemene stemreg 'n ordelike oordrag van politieke mag plaas; 'n ten volle verteenwoordigende regering neem plek in met die opening van die parlement op 5 Mei 1994; 'n grondwetskrywende vergadering word kragtens die bepalings van die oorgangsgrondwet saamgestel; en die finale grondwet word op 8 Mei 1996 deur die parlement goedgekeur en aanvaar.

Soos met alle demokratiese verkiesings was ook die eerste oogmerk met die verkiesing van 1994 om 'n verteenwoordigende regering daar te stel "waarin", soos in die aanhef tot die Suid-Afrikaanse grondwet gestel, "regering gegrond is op die wil van die bevolking".

Waar die verkiesing van 1994 aan die demokratiese beginsel van verteenwoordigende regering beslag gegee het, moet, in ooreenstemming met die HOP-visie van 'n politieke demokrasie, nou ook aan die demokratiese beginsel van deelnemende regering beslag gegee word. In dié verband is die HOP baie eksplisiet: *"Reconstruction and development requires a population that is empowered through expanded rights, meaningful information and education, an institutional network fostering representative and indirect democracy, and participatory and direct democracy"* (ANC 1994:120).

Deelnemende regering word as 'n demokratiese tradisie deur die politieke stelsel of regime geskep en orent gehou. Die basiese uitgangspunt moet hier wees dat die burgers en die privaatsektor, naas die regering en die openbare sektor, en die instellings van die staat, almal bestanddele van die politieke stelsel of regime is, wat in 'n bepaalde verhouding tot mekaar staan, en gemeenskaplike doelwitte van demokratiese samelewingsordening en demokratiese staatspraktyke nastreef. Die kern hiervan is om, gerig deur die dominante politieke, ekonomiese en sosio-kulturele denke van die samelewing, aan 'n geïntegreerde en algemeen-instemmende waardestelsel vir die samelewing en al sy rolspelers beslag te gee.

Demokratiese samelewingsordening en demokratiese staatspraktyke as uitinge van die politieke stelsel word dan ook primêr bepaal deur die **wisselwerking** tussen die oorheersende politieke, ekonomiese en sosio-kulturele denke van die samelewing (Heywood 1997:30).

As **politieke waardestelsel** verbind die aanvaarding van die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, Wet 108 van 1996, nie net die regering van die dag en die staatsadministrasie tot gevestigde demokratiese staatspraktyke nie, maar

word daar ook aan die universeel-aanvaarde beginsels van 'n regstaat-praktyk en konstitusionalisme beslag gegee. Met 'n verbintenis tot konstitusionalisme en 'n ingesteldheid om die voorskrifte van die grondwet na te kom, sal die regering nie alleen algemene respek en vertroue in die grondwet by die bevolking vestig nie, maar die wese daarvan in 'n politieke waardestelsel kan laat opgaan.

Naas die politieke verbintenis tot konstitusionalisme het die regering hom deur die Makro-ekonomiese Raamwerk vir Groei, Indiensneming en Hervreiding (GEAR) verbind tot die wese van 'n mark ekonomie of vryemarkstelsel en daardeur die grondslag gelê vir die vestiging van 'n **ekonomiese kultuur en waardestelsel** wat nie gerig word deur voorskriftelike nie-markgerigte ideologiese vooroordele nie.

'n Gevestigde en bewese politieke waardestelsel (konstitusionalisme) en ekonomiese waardestelsel (vryemark) kan egter slegs orent kom indien dit gerig sou word vanuit 'n stabiele sosiale omgewing waarin die beginsels van "respek vir wet en orde" en van "vrede en goeie orde", 'n integrale deel van die gemeenskap se sosio-kulturele posisionering uitmaak.

Dit sou in die eerste plek beteken 'n verbintenis deur die regering tot die klassieke wese van die staatstaak, naamlik om op te tree as 'n "uitermate beskermingswaardige"⁷ instelling; as 'n instelling wat naas die doelwit van "vrede en goeie orde" ook deur die opheffing van sosiale wantoestande voorspoed en welvaart as 'n kultuur in die samelewing vestig⁸.

Alleen wanneer daar deur die wisselwerking tussen die dominante politieke, ekonomiese en sosio-kulturele denke aan 'n algemeen instemmende waardestelsel beslag gegee is, en alle in- en uitsette tot die politieke stelsel aan dié waardestelsel gemeet word, sal 'n stabiele sosiale orde in plek kan kom. Solank as wat insette en uitsette nie aan 'n gemeenskaplike waardestelsel gekoppel is nie, en nie dienooreenkomstig deur die verskillende akteurs in die stelsel afgelewer word nie,

⁷ Vgl. Wiechers, M & F Bredenkamp (reds.) 1996:166.

⁸ Bewys van die aard van morele verval in die Suid-Afrikaanse samelewing, doen mnr. Mandela 'n beroep op "an RDP of the soul", wat deur president Mbeki so omskryf word: "Fundamentally to create a climate in our country hostile to crime, including crimes of corrupt practice within both the public and private sectors, we surely must do whatever is necessary to effect that RDP of the soul". Hiervan gee hy ook 'n aanduiding as hy sê: "Clearly, whatever it is that we have to do to address the issue of the RDP of the soul, we must, at the same time, ensure that we have a law enforcement system which gives no quarter to corrupt practice, whoever might be involved in such practice" (Mbeki 1999:3).

sal die HOP (as gevolg van "stelselstres"⁹) ook nie daarin kan slaag om die verwagtinge en vermoëns van 'n relatief gedepriveerde samelewing met mekaar te balanseer nie (Gurr 1970:24).

Waar die HOP in sy sosiale konteks fokus op menslike hulpbronontwikkeling om die probleme van armoede en ongelykheid in die samelewing aan te spreek, het die regering hom oor die afgelope 5 jaar weg van die aanvanklike welvaartstaatbenadering of demokratiese sosialisme geposisioneer tot 'n meer sosiaal-demokratiese of pluralistiese benadering tot die sosiale organisasie van die samelewing: 'n gemengde ekonomie met 'n pluralistiese benadering tot eienaarskap van produksiemiddele in teenstelling met die idee van staatsbeheer oor die sogenaamde "*commanding heights of the economy*" (groot en swaar nywerhede, finansiële instellings en kommunikasiemiddele); die erkenning dat die gesentraliseerde staat te oppermagtig is, en in tipies liberale beskouing gedesentraliseerd behoort te funksioneer (McNaughton 1996:87).

Infra-struktureel gesproke het die regering deur sy makro-ekonomiese strategie en sosio-ekonomiese bestuursplan vir die sluit van vennootskappe tussen die openbare en privaatsektor vir optimale hulpbronbenutting, hom effektief geposisioneer om deur die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram aan die bematigingsbeginsel van sosiale transformasie uitdrukking te gee.

Ekonomiese transformasie het, soos gestel in die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram, onder meer die volgende ten doel: om sosiale en ekonomiese behoeftes aan te spreek deur werkskepping; om kroniese armoede te verlig en uit die weg te ruim; om ekonomiese ongelykhede en strukturele probleme in die handel en nywerheid, mynweese, landbou, finansiële en arbeidsmarkte reg te stel; om opname in die internasionale ekonomie te bewerkstellig; om enige diskriminerende indiensnemings-, opleidings- en bevorderingspraktyke in die ekonomie uit te faseer; om menslike vermoëns as produksiefaktor in die ekonomie te ontwikkel; om die ekonomie te demokratiseer; en om 'n groeiende en gebalanseerde streekseconomie te ontwikkel (ANC 1994:79-80).

Die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram se doelwitte van ekonomiese transformasie word as 'n program van aksie gerig deur die regering se Makro-ekonomiese Raamwerk vir Groei-, Indiensneming- en Hervreldingstrategie, en word vervolgens afsonderlik as 'n beleidsprogram in oënskou geneem.

⁹ Wanneer/omdat insette (eise en steun van die algemene publiek) en uitsette (beleid, wette en belastingheffing deur die regering) nie ooreenkomstig 'n geïntegreerde en algemeen-instemmende waardestelsel afgelewer word nie (vgl. Heywood 1997:19).

4.2 DIE MAKRO-EKONOMIESE RAAMWERK VIR GROEI-, INDIENSNEMING- EN HERVERDELINGSTRATEGIE (GEAR):

Waar "werkskepping" (deur ekonomiese groei) en 'n billike "herverdeling van rykdom" sentraal tot die strategie van die makro-ekonomiese raamwerk gedefinieer word, het president Mandela in sy openingsrede voor die parlement op 7 Februarie 1997 ook aangedui dat die makro-ekonomiese strategie regeringsprogramme sal rig aan die hand van "*critical sign-posts*", soos groei in uitvoerproduksie, infrastrukturele ontwikkeling, die herstrukturering van staatsbates, inkorting van die begrotingstekort, menslike hulpbronontwikkeling, en 'n veelomvattende beleid vir arbeidsverhoudinge. Thabo Mbeki (1998a:140) voeg in 'n beleidstelling die volgende daaraan toe: "*It (the macro-economic framework) sets targets which will guide all government actions, including policy refinements, provides the mandate for the interaction of government with its social partners in the National Economic Development and Labour Council, adds an important segment to the Growth and Development Strategy for the implementation of the RDP, and firmly indicates the actual road we have to travel toward the goal of a better life for all.*"

Die regering het deur die makro-ekonomiese strategie die rigting waarin die ekonomie moet opgaan, aangedui; dit is by uitstek 'n strategiese beleidsdokument wat die kenmerke van 'n markkeconomie of vryemarkstelsel propageer; dit is 'n strategie wat binne die dampkring van die neo-liberale ekonomiese beskouing geleë is, en wat primêr volgens gevestigde ekonomiese wetmatighede funksioneer, soos dat die staat so min as moontlik moet inmeng in die ekonomie, die privatisering van staats- en semi-staatsinstellings, die deregulering van die markte, en die terugnyding van staatsbesteding (vgl. Duvenhage 1996:3).

Ofskoon die doelwit van die makro-ekonomiese strategie 'n groeikoers van 6% per jaar en 'n werkskeppingsprogram van 400 000 per jaar teen die jaar 2000 ten doel het, word aanvaar dat die oorgangsfase ten beste teen 'n groeikoers van 3% per jaar en 'n werkskeppingsprogram van 100 000 geleenthede per jaar vir die volgende vyf jaar gerig sal kan word. Dit sal beteken dat die werkloosheidskoers teen 5% per jaar sal groei tot 37% teen die jaar 2000 (GEAR 1996:3).

In hierdie statistiek lê waarskynlik die grootste enkele uitdaging vir die regering se makro-ekonomiese strategie opgesluit, naamlik werkskepping deur ekonomiese groei. Die regering aanvaar ook dat die vernaamste instrument waardeur die "*claims of the poor to a fair package of basic needs*" aangespreek kan word, en waardeur aan die doelwitte van die makro-ekonomiese strategie

uitdrukking gegee kan word, omvattende en doelgerigte begrotingshervorming is¹⁰ (GEAR 1996:8).

Daar word egter oor die algemeen aanvaar dat, naas binnelandsgerigte begrotingshervorming en privatisering, die vernaamste enkele steunfaktor vir versnelde ekonomiese groei binne 'n markgerigte ekonomiese omgewing geleë is in direkte beleggingskapitaal; en wel in die orde van 'n netto kapitaalinvloei van R3 tot R5 biljoen per jaar om die gestelde doelwit van 'n ekonomiese groeikoers van 5% tot 6% per jaar te bereik (De Wet & Van der Walt 1994:111-2).

In die kern van suksesvolle ekonomiese transformasie lê vir Mbeki (1997:3) die "derasialisering" daarvan opgesluit; 'n sigbare uitbreiding van "ekonomiese eienaarskap" onder swart mense. Die huidige stand van sake waar 80% van die ekonomie in die hande van 13% van die bevolking is, en waar slegs 2% van die genoteerde aandele op die Johannesburgse Effektebeurs in die hande van sogenaamde "*black business*" is, is onaanvaarbaar binne die gestelde ideaal van 'n demokratiese sosio-ekonomiese orde (Mbeki 1998a:221).

Deur die makro-ekonomiese strategie het die regering, ondanks teenstand in eie geleedere, in 'n dramatiese beleidsherpositionering hom uitstekend geplaas, om soos gestel, die doelwitte van "*accelerated growth, increased job creation and a significantly improved distribution of income and opportunities*", aan te spreek (GEAR 1996:2).

5. GOVERNANCE / POLITIEKE BESTUUR

Landell-Mills en Serageldin (1991:3) omskryf "*governance*" "*as the use of political authority and exercise of control over a society and the management of its resources for social and economic development*". Hulle vervolg dan deur te sê: "*This broad definition encompasses the nature and functioning of the state's institutional and structural arrangements, decisionmaking process, policy formulation, implementation capacity, information flows, effectiveness of leadership, and the nature of the relationship between rulers and ruled*".

Binne die betekenis van hierdie definisie lê 'n kritiek-belangrike aspek van die tweede termyn van regering opgesluit, naamlik in die effektiewe en funksionele

¹⁰ Hiervan word in die ekonomiese beleidsraamwerk gesê: "*The budget is the primary vehicle through which access to social services is assured. Nearly half of all government spending is devoted to education, health, welfare, housing and related services. Strengthening of the redistributive thrust of these expenditures remains a fundamental objective of economic policy*" (GEAR 1996:8).

beslaggewing aan die wese van "co-operative government" of "samerwerkende regering". Die Minister vir Provinsiale Sake en Konstitusionele Ontwikkeling sê hieroor: *"Two new concepts for governance in South Africa were introduced by the Constitution, namely spheres of government and co-operative government. Spheres of government connotes three distinctive but interdependent spheres of government – national, provincial and local. It replaced the former concept of tiers of government which presupposed a hierarchical relationship within government. Co-operative government binds the three spheres of government to put the national interest first and places an obligation on them to co-operate with each other, to support each other and to avoid destructive competition over resources. This obligation necessitates an efficient intergovernmental system and structures for interaction, co-operation and co-ordination between the spheres"* (Moosa 1998:1).

Oor die eerste termyn van regering het Suid-Afrika sy eerste ervaring van 'n beperkte vorm van federale regering gehad, gegewe die feit dat in enige vorige grondwetlike bedeling federalisme hoogstens in die afwenteling van mag in 'n gedentraliseerde eenheidstaat opgegaan het, omdat die beginsel van 'n van 'n sowereine vermoë sentraal tot die wese van 'n unitêre vorm van regering staan.

Die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, Wet 108 van 1996, spel in art 40(1) uit dat die *"regering van die Republiek van Suid-Afrika bestaan uit nasionale, provinsiale en plaaslike sfere van regering wat onderskeidend, onderling afhanklik en onderling verbonde is"*, maar deur die Grondwet verbind is tot *"samehangende regering vir die Republiek"*. Hierdie samehang tussen die drie sfere van regering moet geskied op 'n wyse waar die *"grondwetlike status, instellings, bevoegdheid en funksies van regering in die ander sfere eerbiedig word; hulself geen bevoegdheid of funksies toe-eien behalwe die wat ingevolge die grondwet aan hulle opgedra is nie; (en) hul bevoegdhede uitoefen en hul funksies verrig op 'n wyse wat nie inbreuk maak op die geografiese, funksionele of institusionele integriteit van regering in 'n ander sfeer nie"*.

Die Grondwet [(artikel 41(1)(h))] dui verder aan dat die verskillende vlakke van regering *"in wedersydse vertroue en goeie trou met mekaar (moet) saamwerk deur vriendskaplike betrekkinge te bevorder, ... mekaar van inligting te voorsien, en met mekaar oorleg te pleeg oor sake van gemeenskaplike belang; hul optrede en wetgewing met mekaar te koördineer; by ooreengekome prosedures te hou; en regsverrigtinge teen mekaar te vermy"*.

Naas die bestaan van die Nasionale Raad van Provinsies (NRP) – wat 'n direkte kanaal skep vir provinsies om betrokke te raak by beleidformulering op nasionale vlak – is oor die eerste termyn 'n aantal meganismes in plek geplaas om

inter-regeringsverhoudinge (IRV)¹¹ te bevorder, naamlik die Inter-Regeringsforum (Inter-Governmental Forum – IGF)¹², die MINMECS¹³; tegniese inter-regeringskomitees; en die National Economic Development and Labour Council (NEDLAC), wat institusioneel beslag gegee het aan 'n vennootskap tussen die openbare en privaatsektore vir effektiewe dienslewering.

Omdat goeie regering ("*good governance*") in 'n drie-vlak-gestruktureerde model primêr afhanklik is van die aard van die verhouding wat daar bestaan tussen die vlakke van regering, in terme van gekoördineerde beleidmaking en besluitneming oor aspekte soos gemeenskaplike norme en standaarde, ekonomiese eenheid, nasionale veiligheid, die omgewing, en die bevordering van gelyke geleenthede, blyk dit dat sedert die eerste termyn hierdie 'n saak van hoë prioriteit is, omdat van die Inter-Regeringsforum (IRF / IGF) gesê word dat, "*issues raised by the IGF, thus far, have tended to address rather distinct and technocratic issues, but have not really touched on the substance and process of inter-governmental relations. They have also not seriously addressed how inter-governmental structures might be rationalised, nor have they defined the specific role of inter-governmental institutions. At the same time, thus far, the MINMECs have not been well integrated with the IGF, and the IGF is not providing overall coordination of the activities of the MINMECs*" (Tapscott 1998:21).

Met betrekking tot die NRP sê die voormalige Voorsitter van die Raad, Patrick Lekota, dat hierdie instelling veronderstel is om die "kollektiewe stem van

¹¹ Die volgende onderskeidings word gemaak met betrekking tot interregeringsverhoudings en -strukture: (1) vertikale interregeringsverhoudings: die verhoudings tussen nasionale, provinsiale en plaaslike regering in bilaterale of multilaterale kombinasie; (2) horisontale interregeringsverhoudings: 'n stel van bi- en multilaterale verhoudings tussen gelykwaardige instellings binne 'n bepaalde sfeer van regering (bv. nasionale departemente, provinsie tot provinsie, en plaaslike owerheid tot plaaslike owerheid); (3) sektorale interregeringsverhoudings, dit wil sê tussen spesifieke funksionele areas (bv. gesondheid), regeringsektor of sfeer van regering; en, (4) multisektorale interregeringsverhoudings: dit wil sê regeringsaktiwiteite wat verband hou met funksionele terreine, sektore of sfere van regering waar daar 'n gemeenskaplike belang of oorvleueling met ander funksionele terreine bestaan, wat interaksie behoeft tussen twee of meer sfere van regering of instellings van die staat [vgl. *Conference on Intergovernmental Relations and Provincial Government* 1999 (2):5].

¹² "*This body was established to provide an opportunity for consultation and joint decision-making between ministers and premiers on all matters of mutual interest. The main functions of the IGR are the establishment and implementation of an integrated and coordinated IGR policy framework; multi-sectoral or lateral policy issues, finance and fiscal matters and constitutional concerns*" (RSA/PRC 1998:18/3).

¹³ "[Ministerial Forums (MINMECs)] are sectorally-based meetings of national ministers and provincial MECs, established to promote co-operation, co-ordination and communication between national departments and their provincial counterparts. MINMECs comprise a national minister and members of the executive council (MECs) in each of the provinces, e.g. the Minister of Finance together with the MECs for finance in each of the provinces" (RSA/PRC 1998:19/3).

die provinsies" te wees. Dit vorm deel van 'n nuwe kultuur van oorlegpleging en van samewerking; en, soos gcstel, *"the notion of co-operative governance provides a conceptual foundation and the NCOP an institutional foundation for meeting the challenge of implementing 'unity in diversity'". It is the only institution that brings together all spheres of government"* (Lekota 1999(2):1-2).

Volgens Lekota is die NRP 'n instelling waardeur die provinsies insette tot nasionale wetgewing kan lewer, maar wat tot nog toe nie vir die doel gebruik is nie omdat die provinsiale uitvoerende gesag eerder deur die MINMECs, wat uitvoerende strukture is, werk¹⁴. So word die geïntegreerde wisselwerking tussen die wetgewende en uitvoerende prosesse geïgnoreer, en die wese van "good governance" skade berokken.

Omdat die Grondwet voorsiening maak vir die daarstel van wetgewing om strukture en instellings tot stand te bring om interregeringsbetrekkings te bevorder; en om voorsiening te maak vir gepaste meganismes en prosedures om die beslegting van inter-regeringsgeskille te vergemaklik, sal 'n Witskrif op voorgenome wetgewing rakende die aard en omvang van inter-regeringsverhoudings die volgende in 'n oorhoofse konteks in berekening moet bring (vgl Watts 1999:28-36):

- Ofskoon gestruktureerde interregeringsverhoudings 'n belangrike aspek van 'n federale bedeling uitmaak, sal die aard van die verhouding in Suid-Afrika moet rekening hou met die feit dat ondanks die grondwetlike beslaggewing aan drie "sfere" van regering, die stelsel nie die klassieke outonome kenmerke van 'n federale bedeling ineen dra nie omdat die provinsies onder meer verantwoordelik is vir die uitvoering en die administrasie van 'n groot deel van die wetgewing van die sentrale regering. Die strukturele kenmerk waarmee rekening gehou moet word is eerder 'n "top-down"- as 'n "bottom-up"-benadering waarin die sentrale regering die leiding neem in onder meer beleidkoördinerings en doelwitstelling; asook ten opsigte van 'n benadering van gesamentlike besluitneming. Die oogmerk moet wees om fragmentering

¹⁴ Na die belangrikheid van die NRP as meganisme van IRV word in die Verslag van die Presidensiële Kommissie van Ondersoek na die Herstrukturering van die Staatsdiens (RSA/PRC 1998:19/3) soos volg verwys: *"Chapter 4 of the 1996 Constitution makes provision for an NCOP, which provides a direct channel for provincial governments to participate in policy formulation on national level. Structurally the NCOP comprises a ten person delegation from each of the provinces including four 'specialist' delegates, (the premier/or delegate, plus three others) who, within the level of competence, can issue legislation of common interest to all provinces which can feed into the legislative process. The impact of this relatively new structure has still to be felt by government but, given its inclusive character and its potential to marshal provincial opinion, it is likely to play an increasingly significant role."*

en ad hoc beleidmaking en besluitneming uit te skakel, veral op die terreine van gedeelde en aanvullende bevoegdhede.

- Omdat interregeringsverhoudinge nie deur klassiek ontwerpte modelle gereël word nie, sal die grondwetlik voorgeskrewe wetgewing wat hierdie verhouding moet institusionaliseer en reël, soepel moet wees wat besonderhede betref. So kan 'n eiesoortige informele struktuur en styl van interregeringsverhoudinge, gerig deur selfontwikkelde en eiesoortige gewoontes en gebruike, as 'n soort gewoontereg beslag kry.
- Vir die vestiging van die ideaal van demokratiese staatspraktyke en 'n demokratiese politieke kultuur in die nuutgevonde Suid-Afrikaanse demokrasie sou dit belangrik wees om die beginsel van "*democratic accountability*" (verantwoorddoening) duidelik in die interregeringsverhoudingstruktuur te definieer en aan algemeen aanvaarde regsbeginnels te koppel.
- Volgens Mbeki (1999:7) moet die interregeringstelsel gesien word binne die konteks van sosiale, politieke en ekonomiese realiteite en hy vervolg dan deur te sê: "*The institutional and legislative framework should serve to guide developments, not to control them. To allow it to play this role there is need to co-ordinate spheres effectively, develop performance mechanisms for IGR, make the role of the local sphere meaningful and establish procedures for settling disputes.*"

Mbeki (1999:7) het hom en sy regering dan ook daartoe verbind om na die verkiesing van 2 Junie 'n kultuur van interregeringsverhoudings te ontwikkel, "*to facilitate alignment and co-ordination between the three spheres of government so that narrow parochial boundaries can be overcome and needs be addressed on a coherent integrated basis*".

'n Belangrike aspek van Mbeki se visie van "*good governance*" is die herstrukturering van die openbare sektor en die sluit van vennootskappe tussen die openbare en privaatsektore. In die Verslag oor Armoede en Ongelykheid in Suid-Afrika/*Poverty and Inequality in South Africa* (1998:9) word die volgende doelwitte met "herstrukturering" en die "sluit van vennootskappe" nagestreef: "*The overall thrust of public sector restructuring is to reduce government spending by ensuring that government moves out of providing services that can be provided more efficiently by the private sector; that public-private partnerships are established to increase access to capital and new technologies and to increase efficiency.*"

Wat besondere vermelding in die verband verdien, is die regering se *Spatial Development Initiatives (SDIs)*. Deur hierdie vennootskapsinisiatief (*public-private partnerships*) poog die regering om deur infrastruktuurskepping die Suider-Afrikaanse streekseksonomieë te integreer ("*by focusing on areas with untapped economic potential, they facilitate regional integration by promoting investment, employment and wealth creation, as well as infrastructure development*") om die geweldige potensiaal van die goedere- en dienstemarkte van die streek te ontsluit (Mbeki 1998a:2).¹⁵

Hierdie benadering lê nie alleen ten grondslag van effektiewe dienslewering nie, maar is ook 'n benadering wat versterkend op die demokrasie inwerk; dit is 'n formele erkenning van die bestaan en handhawing van 'n "*public sphere of life*" en 'n "*private sphere of life*"¹⁶ (van 'n politieke en nie-politieke omgewing) en die rol wat elkeen in so 'n vennootskap of ooreenkoms kan speel in die bevordering van individueel en breë gemeenskapsbelange; en, dit moet noodwendig die toenemende neiging tot 'n burokratiese monopolisering van die samelewing en samelewings-aktiwiteite teenwerk.

Ten slotte is die wese van "*good governance*" en die ontwikkeling van 'n "*culture of good governance*" afhanklik van hoe die staatsdiens of openbare sektor hom struktureel en funksioneel gaan transformeer van "*an instrument of discrimination, control and domination to an enabling agency which serves and empowers in an accountable and transparent way*" (RSA/PRC 1998:1/3).

Gegewe die visie ("*the Government of National Unity is committed to continually improving the lives of the people of South Africa by a transformed public service which is representative, coherent, transparent, efficient, effective, accountable and responsive to the needs of all*") en missie ("*the creation of a people centred and people driven public service which is characterised by equity, quality, timeousness and a strong code of ethics*") van die regering vir die openbare sektor, het die regering hom tot 'n "*strategic change management*" of "*strategic-*

¹⁵ Agt SDIs (wat fokus op mineraalontginning, toerisme en landbou) is reeds in Suid-Afrika geïdentifiseer, en 'n verdere sewe binne streeksverband (soos die Maputo-korridor, die Lubombo-inisiatief, die Beira-ontwikkelingskorridor, asook die Nacala-, Tazar- en Benguela-korridors.

¹⁶ Hierdie is nie net 'n krities belangrike onderskeiding in terme van die erkenning van en die beslaggewing aan 'n gedifferensieerde samelewingsorde as 'n basiese manifestasie van die demokrasie nie, maar dit gee ook erkenning en uitdrukking aan die mens se outonome status in 'n politieke en nie-politieke omgewing. Dit beteken volgens Heywood (1997:8) in sy onderskeiding tussen "*civil society and the state*": "*The term civil society has been defined in a variety of ways. Originally, it meant a 'political community', a society governed by law, under the authority of a state. More commonly, it is distinguished from the state, and the term is used to describe institutions that are 'private' in that they are independent from government and organised by individuals in pursuit of their own ends.*"

developmental" benadering verbind, as synde 'n *"fundamental re-definition of the role of the state and its relationship with civil society, based on a partnership between them rather than the antagonistic relations that had prevailed in the past"* (RSA/PRC 1998:1-2/3).

Hierdie transformeringsbenadering behels op die funksionele vlak die skep van 'n diens wat behoefte-georiënteerd is (ontwerp om die behoeftes van alle "burgerlike verbruikers" aan te spreek); wat missie-gedrewe en uitkomsgebaseerd is; wat strategies gefokus is deur voorkomend eerder as remediërend te werk te gaan; en verbind is tot gehalte deur die effektiewe bestuur van die gehalte van dienste wat gelewer word.

Struktureel sal dit 'n verskuiwing weg van die vorige meganiese model van openbare en ontwikkelingsadministrasie (met sy klem op sentralisasie, hiërargiese ordening, en reël-regulering) na 'n meer organiese, geïntegreerde en aanpasbare model van korporatiewe regering beteken, met die klem op die desentralisering en devolusie van besluitnemingsmagte; van 'n ooreenstemmende versterking van bestuursverantwoordelikhede en verantwoorddoening vir die lewer van gewenste resultate; die ontwikkeling van spanwerk en 'n projek of programgeoriënteerde werksbenadering; die ontwikkeling van nuwe vorme van taakverwante eerder as 'n reëlgebaseerde kultuur; en ten slotte die inkorporering van burgerlike instellings in die *governance* (of bestuurs-) proses (vgl RSA/PRC 1998:1-2/3).

6. DIE PARTYSTELSEL

Die partypolitieke karakter van Suid-Afrika word in artikel 1(d) van die Grondwet omskryf. Hiervolgens word *"gereelde verkiesings en 'n veelpartystelsel van demokratiese regering gewaarborg"*.

Die plek en rol van politieke partye moet (ook binne die Suid-Afrikaanse konteks) beoordeel word teen die volgende allesseggende stelling: *"The political party is the major organising principle of politics. Whether they are the great tools of democracy or sources of tyranny and repression, political parties are the vital link between the state and civil society, between the institutions of government and the groups and interests that operate within society"* (Heywood 1997:229).

Teen hierdie agtergrond word politieke partye oor die wêreld heen gesien as die belangrikste instrument waardeur die politiek van 'n samelewing georganiseer word. Hierdie organisering kan enersyds beslag gee aan die wese van 'n veelpartydemokrasie, maar, dit kan andersyds ook die samelewing omvorm tot 'n eenpartydiktatuur.

As 'n instrument van die demokrasie staan politieke partye in die eerste plek sentraal in en tot die staatsorganisasie. Politieke partye organiseer die openbare politieke meningsveld binne die bestaan van 'n veelheid van beleidgefokusde en belangegeoriënteerde partye, en wedywer onderling om kiesersteun.

Politieke partye identifiseer in die demokrasie volledig met die staatsorganisasie, maar gaan nie (of is nie veronderstel) om so volledig in die staatsorganisasie op te gaan om 'n gelykstelling tussen staat en politieke party te bewerkstellig nie. Vir die demokrasie sou dit beteken dat regerings kom en gaan; dit kan van verkiesing tot verkiesing wissel, en die bewind kan van een party na 'n ander oorgaan.

Hierteenoor kan politieke partye ook as 'n instrument dien om 'n samelewing tot 'n eenpartydiktatuur te omvorm. Dit gebeur wanneer 'n party in alle opsigte opgaan, en gelyk gestel word aan die staat. Die staat is die party en die party is die staat; dit duld geen opposisie nie en voer 'n skrikbewind onder alle teenstanders van die bewind.

Aan die hand van 'n allesoorheersende ideologie is die party die verpersoonliking van alles in die staat: dit bepaal en gee inhoud aan die politieke, maatskaplike, godsdienstige, opvoedkundige en ekonomiese waardestelsels van die samelewing.

Omdat Suid-Afrika in terme van sy grondwetlike toepassing van die leerstuk van die verdeling van staatswerkzaamhede as 'n tipiese parlementêre demokrasie beskou word, geld die beginsel "*strong party government*" baie eksplisiet in die funksionering van die politieke stelsel; 'n stelsel waarin die meerderheidsparty nie alleen die wetgewende program van die wetgewende gesag domineer nie, maar ook 'n bykans monopolistiese beheer oor die uitvoerende gesag (en as sodanig ook oor die openbare sektor) het.

In hierdie grondwetlike beheer oor die wetgewende en uitvoerende gesagsgeleding van staatswerkzaamhede lê ook vir Suid-Afrika se regerende party die toets van 'n demokratiese styl van "party-regering" opgesluit; van die beslaggewing aan 'n demokratiese wisselwerking tussen die "party-in-regering" en "partye-in-opposisie"; en tussen die "party-in-regering" en die burgerlike samelewing.

Die wese van 'n veelpartydemokrasie bestaan daarom vir Suid-Afrika nie net in die feit dat 26 partye aan die verkiesing vir lede van die Nasionale Vergadering

en die nege provinsiale regerings deelgeneem het nie; dit bestaan ook nie net daarin dat 7 572 kandidate deur 26 partye benoem is vir die 400 setels in die Nasionale Vergadering, en die 427 setels in die nege provinsiale wetgewers nie; maar dit bestaan ook daarin tot watter mate die "party-in-regering" (die ANC) alle ander partye (die opposisie) na hul erkende funksies in enige demokratiese politieke stelsel, in die eie politieke stelsel gaan akkommodeer.

As die werklike toets van/vir 'n demokratiese styl van regering opgesluit lê in die mate wat die party-in-regering die burokrasie, en as sodanig die burokratiese orde, vanuit die party sou domineer en omvorm tot 'n blote verlengstuk van die party; en waar die burokrasie sy neutrale karakter as inplementeerder en uitvoerder van beleid verloor, en bloot as 'n agent van die regerende party optree en in belang van die "party-in-regering" handel, geld die klassieke stelreël van die demokrasie in eksplisiete sin ook vir die regerende (en alle ander partye in Suid-Afrika), naamlik dat hoewel die regering 'n permanente instelling van die staat is, regerings kom en gaan omdat ooreenkomstig die demokratiese eis regerings met die *beleid* van 'n politieke party aan bewind identifiseer en nie met die party as 'n *instelling* nie. Indien dit 'n identifisering met die party as 'n instelling sou wees, sal dit beteken dat die party so volledig in die staat opgegaan het dat dit mettertyd gelyk gestel word aan die staat met al die potensiaal om in 'n eenpartydiktatuur op te gaan.

Gegewe die groot meerderheid wat die regerende party (ANC) in die verkiesing van 2 Junie behaal het (66,36% stemsteun = 266 setels) bestaan die gevaar dat Suid-Afrika hom hiermee op die pad van 'n dominante toekomstige partystelsel geplaas het, soos wat dit die geval met 40 jaar van Nasionale Party-bewind was.

Heywood (1997:232) waarsku ook teen 'n tendens van opeenvolgende oorweldigende steuntoesegging aan 'n regerende politieke party as hy beweer: *"Apart from a tendency towards stability and predictability, dominant-partyism is usually seen as a regrettable and unhealthy phenomenon. (...) It tends to erode the important constitutional distinction between the state and the party in power. When governments cease to come and go, an insidious process of politicisation takes place through which state officials and institutions adjust to the ideological and political priorities of the dominant party."* Hiertoe moet ook toegevoeg word dat indien 'n regerende party herhaaldelik met 'n oorweldigende meerderheid verkies word, *"it can engender complacency, arrogance and even corruption"*.

Mnr. Tony Leon (1999a:1)¹⁷, die leier van die amptelike opposisie, waarsku in 'n verklaring getiteld, *"ANC's deployment strategy is threat to our democracy"*, juis teen hierdie tendense wanneer hy na aanklading van die ANC se beleidsdokument, *"Cadre Policy and Deployment Strategy: Facing the Challenges"*, sê: *"The ANC's journal, Umrabulo, contains an article which strikes at the very heart of our democracy by effectively outlining the ANC's programme to destroy the proper distinction between party and state; in essence the document proposes to centralise and systematise the 'deployment' of ANC 'cadres' and other aligned persons to all the 'centres of power' in society so as to secure ANC control and 'hegemony' over South Africa."*¹⁸

Vir die regerende party lê die toets vir sy demokratiese ingesteldheid dan juis daarin opgesluit, of die party hom as 'n instrument van en vir die handhawing van die demokrasie gaan beskou, of die demokrasie gaan interpreteer as 'n produk van die party se totale beheer oor die staat en burgerlike samelewing. RW Johnson (1999:23) bevraagteken juis hierdie ingesteldheid wat in die aangelaalde dokument na vore tree: *"The idea of a political party acting as an all-encompassing personnel agency means a politicisation and central control of institutions, appointments and individuals that is incompatible with a pluralist democracy."*

Vir die regerende ANC (as 'n politieke party in regering en nie as 'n vergestaltung van die regering as 'n permanente gemeenskapsinstelling nie) sal die volgende klassieke stelling van Schattschneider (1942:1) in sy werk, *"Party Government"*: *"Political parties created democracy and ... modern democracy is unthinkable safe in terms of the parties. ... The most important distinction in modern political philosophy, the distinction between democracy and dictatorship, can be made best in terms of party politics"*, waarskynlik iets inhou om oor te besin in terme van die beeld wat in die dokument geskep en uitgedra word.¹⁹

¹⁷ Vgl. ook Tony Leon (1999b:1-2) in 'n verklaring, *"DP remains committed to debate on cadre deployment"*.

¹⁸ R W Johnson (1999:21-3) spreek hom in dieselfde trant teenoor die dokument en strategie uit: *"According to Cadre Policy and Deployment strategy the policy sets out to 'win hegemony' for the ANC. This means that it not only needs 'correct policies' but 'correct people' in all 'key centres of power'. These centres are multiple, for the aim is to 'strengthen political and administrative control' over the national and provincial legislatures, metropolitan councils (especially the executives) and the civil service. In addition, it exhorts 'we must strengthen our leadership of all parastatals and statutory bodies' and 'in all other sectors of social activity, including the economy, education, science and technology, sports, recreation, arts and culture, mass popular organisations and mass communication'."*

¹⁹ In 'n toespraak by die *United Nations University* verbind Mbeki (1998d:5) hom met betrekking tot die bestaan van eenpartystate tot die volgende standpunt: *"Our experience has taught us that one-party states also do not represent the correct route to take towards the objective of a stable system of governance, which serves the interests of the people. One of the principal demands in*

7. DIE KIESSTELSEL

'n Kiesstelsel is 'n stel politieke spelreëls (formules) waarvolgens stemme van kiesers met uiteenlopende voorkeure en partylidmaatskappe in setels van 'n wetgewende instelling omgeskakel word, om so verteenwoordiging te bekom (Faure 1983:143).

Die Suid-Afrikaanse Grondwet omskryf in artikel 46(1)(d) die kiesstelsel as 'n stelsel wat volgens die partylysstelsel "*in die algemeen proporsionele of eweredige verteenwoordiging tot gevolg het*". Rose (1983:34) omskryf die wese van proporsionele verteenwoordiging soos volg: "*In proportional representation electoral systems, a general election is principally a means of representing popular preferences. An election is meant to produce as close as possible a match between a party's share of the vote and its share of representation in the National parliament. The election is an end in itself, and not as in plurality systems, a means to the end of forming a single party government.*"

In die partylysstelsel is politieke partye die eenhede waarvolgens verteenwoordiging bepaal word. Die kiesers stem vir 'n party en maak so indirek 'n keuse tussen lysste van kandidate wat deur elk van die deelnemende partye opgestel is. In Suid-Afrika moet partye kandidaatlyste vir beide die verkiesing van lede vir die Nasionale Vergadering en Provinsiale Wetgewers opstel (EISA 1999:7-10).

Na die verkiesing verkry elke party verteenwoordiging in die wetgewende instellings (nasionaal en provinsiaal) volgens die persentasie steun wat dit van kiesers ontvang het. So was die ANC met 66,36% kiesersteun in die verkiesing van 2 Junie geregtig op 266 setels in die Nasionale Vergadering (of Parlement).

Die Grondwet [(art 46(1)] bepaal dat die Nasionale Vergadering op die grondslag van 1 setel vir elke 100 000 van die bevolking, uit nie minder as 350 en nie meer as 400 lede mag bestaan nie.

Ten einde die landswye verspreiding van setels te bevorder, word die helfte van die lede op 'n nasionale kandidatelyste (200) en die ander helfte (200) op provinsiale kandidatelyste verkies. Vir doeleindes van die provinsiale kandidatelyste is aan elke provinsie 'n vaste getal setels toegewys.

our liberation struggle, as we sought to end the system of apartheid was: 'The people shall govern!'

Op provinsiale vlak word setels aan die provinsiale wetgewer toegeken op basis van een setel vir elke 100 000 lede van die bevolking binne die betrokke provinsiale grense (EISA 1999:5). Vir die verkiesing van lede tot die provinsiale wetgewende gesag, moet partye wat aan die verkiesing in 'n spesifieke provinsie wil deelneem, 'n provinsiale kandidatelys opstel en voorlê²⁰.

Kiesers stem dan eenvoudig vir 'n spesifieke party, en die party sal setels in die provinsiale wetgewer verower in ooreenstemming met die party se getal stemme uit die totale getal stemme wat in die provinsie uitbring is. Alle setels word vanaf partye se provinsiale kandidatelyste gevul.

Meerderheidsverteenvoordiging is waarskynlik in die 1994-verkiesing in Suid-Afrika met 'n stelsel van proporsionele verteenwoordiging vervang om deur die eerste demokratiese verkiesing van 'n nuut gevonde demokrasie, die kiesers met die staat (as 'n enkele kiesafdeling) te laat identifiseer; en verteenwoordiging oor 'n breë linie van partye moontlik te maak om so aan die wese van 'n veelpartydemokrasie beslag te gee.

Die bestaan van 'n veelpartydemokrasie op basis van die partylstelsel van proporsionele verteenwoordiging maak egter in Suid-Afrika in sy strukturele ontwerp nie voorsiening vir 'n vorm van kiesafdelings- (of geografiese) verteenwoordiging nie. Dit bring mee dat die tradisionele band tussen kieser en verteenwoordiger nie meer bestaan nie.

Vir Suid-Afrika met sy territoriale uitgestrektheid en sy toenemende probleem van verstedeliking en plattelandse ontvolking, is dit die enigste manier, volgens die Heropbou- en Ontwikkelingsprogram, *"to bring government closer to the people"*. Ten einde aan die HOP-visie van 'n *"people-centered society"* en deelnemende demokrasie volledige beslag en uitdrukking te gee, behoort 'n vorm van meerledige distriksverteenvoordiging op nasionale en provinsiale vlak ernstig oorweeg te word. Benewens die herstel van die tradisionele band van verteenwoordiging hou dit ook die voordeel in dat daar 'n meer direkte skakeling tussen regering en onderdaan bestaan; dat omgewings- en streekgebaseerde probleme makliker geïdentifiseer, gekommunikeer en aangespreek kan word; en dat verteenwoordigers direk aan die kiesers en kiesdistrik verantwoordig is. Reynolds (1993:72) merk op dat *"the constituency base will weaken centralised party control and will reduce the effect where candidates simply ride the popularity of their parties rather than proving themselves as worthy individuals"*.

²⁰ Vir 'n volledige uiteensetting van die kiesstelsel vergelyk die Kieswet, Wet 73 van 1998.

Faure (1996:97) sluit by die voorafgaande argument aan as hy sê dat die huidige stelsel van "geslote partylyste" *"is bound to erode the accountability of representatives to the electorate and a strengthening of party bureaucratic tendencies"*. Daar bestaan in die stelsel geen ruimte vir die kieser om te "diskrimineer" tussen die party en sy kandidaat nie; *"it is entirely a party matter who makes the list and who remains there"*.²¹

'n Verdere aspek wat deur Faure (1996:97) uitgesonder word, is dit waarna hy verwys as *"overinflated legislatures"*. Die kritiek setel nie in die getal wetgewende gesagsinstellings en die verskillende sferes van regering nie, maar soos hy dit stel, *"the contingent of law-makers in some of them do"*. Die kollektiewe getal van 915 "wetgewers" (490 op sentrale en 425 op provinsiale vlak) kan aansienlik minder gemaak word sonder om die reeds onpersoonlike setel-/stenverhouding van 1 tot 100 000 te depersonaliseer.

In die laaste plek bestaan daar ook volgens hom geen bewys dat groter wetgewende instellings noodwendig beter wette maak as kleineres nie.

8. 'N AFRIKA-RENAISSANCE

Die nuwe termyn van regering moet ook aan Thabo Mbeki se visie van 'n "Afrika-rennaissance" uitdrukking gee; 'n renaissance wat in Suid-Afrika in 'n "politieke en konstitusionele revolusie" opgegaan het, om aan 'n nuwe demokratiese Suid-Afrika beslag te gee.

Mbeki (1998a:193) se visie van 'n Afrika-rennaissance (of herlewing) is nie te verklaar in romantiese of idealistiese terme nie. Net soveel as wat hy 'n bepaalde visie van Afrika se herlewing het, net so realisties is hy ook oor Afrika. 'n Afrika-rennaissance is daarom vir hom in vier elemente geleë, naamlik: die geskiedenis van Afrika wat vele prestasies oorspan; die onontgind potensiaal wat in Afrika se mense opgesluit lê; die waardes van demokrasie en goeie regering (*"good governance"*); en die mag van inligting en moderne tegnologie.

Aan die Universiteit van Zimbabwe sê 'n hoogleraar in Politieke Studies, John Makumbe (in Mbeki 1998a:255): *"Africa lacks a strongman to say when things are wrong. Mbeki is seen as a leader with a strong personality – He is a no-nonsense"*

²¹ Bogdanor (1983:13) verduidelik op sy beurt soos volg: *"List systems may or may not allow the elector to choose between candidates of the same party. Israel is an example of a country where there is no choice at all: the elector simply votes for the party symbol, and the candidates elected to the legislature are decided by the parties. Such a system is an example of a closed list."* Suid-Afrika se stelsel val ook binne hierdie kategorie.

gentleman and most of African leaders expect him to play South Africa as the pinnacle of African politics."

As Suid-Afrika as voorbeeld vir 'n Afrika-rennaissance moet dien, sal Suid-Afrika vir Afrika, en vir die wêreld daarbuite, die voorbeeld moet stel van "*enough and no more*" (Mbeki 1998a:297).

Wanneer hy verwys na die nimmereindigende bloedige konflikte wat Afrika oor dekades oorspoel, is hy ook spesifiek: "*Africa has no need for the criminals who would acquire political power by slaughtering the innocents ...*"; "*neither has Africa need for the petty gangsters who would be our governors by theft of elective positions, as a result of holding fraudulent elections, or purchasing positions of authority through bribery and corruption*" (Mbeki 1998a:297).

Sy oproep tot 'n Afrika-rennaissance is in sy eie woorde: "*a call to rebellion*"; om te rebelleer teen tiranne en diktators wat die samelewing tot korrupsie omvorm en teen kriminele wat moor, verkrag en steel; maar dit is ook 'n oproep om oorlog te voer teen armoede, teen verwerping en teen agterlikheid.

Wanneer hy na die "korrupteerdere" van Afrika verwys, is hy spesifiek in die identifisering van hul doelwitte: "*Their object in life is to acquire personal wealth by means both foul and fair*", en stippel dit dan soos volg uit: "*They seek access to those who have access to power so that they can corrupt the political order for personal gain at all costs; in this equation, the poverty of the masses of the people becomes a necessary condition for the enrichment of the few, and the corruption of political power the only possible condition for its exercise; it is out of this pungent mixture of greed, dehumanising poverty, obscene wealth and endemic public and private corrupt practice that many of Africa's coups d'état, civil wars and situations of instability are born and entrenched; the time has come that we call a halt to the seemingly socially approved deification of the acquisition of material wealth and the abuse of state power to impoverish the people and deny our continent the possibility to achieve sustainable economic development; Africa cannot renew herself where its upper echelons are a mere parasite on the rest of society, enjoying a self-endowed mandate to use their political power and define the uses of such power such that its exercise ensures that our continent reproduces itself as the periphery of the world economy - poor, underdeveloped and incapable of development*" Mbeki (1998a:298).

Teen hierdie agtergrond eis die wese van 'n Afrika-rennaissance, "*that we purge ourselves of the parasites and maintain a permanent vigilance against the danger of the entrenchment in African society of this rapacious stratum with its*

social morality according to which everything in society must be organised materially to benefit the few" (Mbeki 1998a:298).

In 'n ontmoeting met Afrikaner-jeugleiers, sê hy, *"They made a statement as pregnant with hope as it was elegant in its rendition. They said: 'Yesterday is a foreign country – tomorrow belongs to us!'"*, en vervolg deur te sê: *"They spoke of how our country's transition to democracy had brought them their own freedom; of how their acceptance of themselves as equal citizens with their black compatriots defined apartheid South Africa and its legacy as foreign to themselves; of how South Africa, reborn, constitutes their own heritage" (Mbeki 1998e:2).*

In hierdie idioom, *"yesterday is a foreign country – tomorrow belongs to us"*, word volgens Mbeki standpunt ingeneem teen die politieke en ekonomiese "ont-magtiging" (*"disempowerment"*) van die massas; teen enige vorm van diktatoriale oorheersing; en teen die verwerping en bevraagtekening van verkiesingsuitslae. Meganismes moet geskep word vir die vreedsame beslegting van geskille waarby alle betrokke partye hulle by die uitkoms sal neerlê, en dat die wedywing om skaars hulpbronne nie opgaan in burgeroorloë of gewelddadige konflik nie. Hy haal mnr. Mandela aan wanneer hy sê, *"We must fight against and defeat ... the deification of arms, the seemingly entrenched view that to kill another person is a natural way of advancing one's cause or an obviously correct manner by which to resolve conflict" (Mbeki 1998e:2).*

In die kern van hierdie Suid-Afrikaanse en Afrika-rennaissance lê die volgende vir hom opgesluit: *"Where we say that 'yesterday is a foreign country – tomorrow belongs to us!'. We must make the abuse of political power to gain material wealth by those who exercise that power foreign to our Continent and systems of governance" (Mbeki 1998e:2).*

Vir president Mbeki om hom teen korrupsie en wanpraktyke in Afrika uit te spreek, sal Suid-Afrika se politieke renaissance onvoltooid wees indien hierdie omwenteling nie ook omvattend en sigbaar manifesteer op die politieke, sosiale en ekonomiese terreine van die Suid-Afrikaanse samelewing nie; en beoordeel teen die inhoud van hierdie artikel kan die Afrika-rennaissance alleenlik slaag indien die ideale en verwagtinge rondom Suid-Afrika se eie renaissance as 'n realiseerbare voorbeeld vir Afrika kan dien. Vir Terblanche (1999:9) beteken dit *"n staatsbestel wat demokraties en deursigtig is na die letter en na die gees, waar daar 'n duidelike skeiding is tussen staat en party, waar outokratiese neigings hok geslaan word, waar rassisme as 'n ewel veroordeel word, waar geen vorm van korrupsie geduld word nie, waar misdaad genadeloos bekamp word, waar taalregte nie misken word nie en waar minderheidsgroepe nie gemarginaliseer word nie"*.

Terblanche (1999:9)²² wys ook in dié verband op die eksplisiete rol wat die Afrikaner kan speel in die bereiking van die ideale van 'n Suid-Afrikaanse en Afrika-rennaissance. Hy verwys spesifiek na die feit dat ook die Afrikaner na 1990 bevry is, en dat daar in die nuwe tydvak vir hom 'n nuwe roeping is om te vervul, naamlik om op 'n daadwerklike wyse daartoe mee te werk om die vasteland van Afrika te help bevry van hongersnood, siekte, misdaad, armoede en korrupsie. Hy wys daarop dat die Afrikaner (wat die vasteland se eerste vryheidsvegters was) oor die kennis, ervaring en kundigheid beskik om die Afrika-herlewing 'n werklikheid te maak; dat die Afrikaner nie die gevoel wil kry dat sy rol in Afrika uitgespeel is nie; hy wil graag 'n medereisiger wees op pad na 'n beter toekoms vir ál die land se inwoners. Hy sluit sy betoog in die verband af deur te sê dat die *"visie rondom die Afrika-rennaissance impliseer in sy diepste wese 'n vennootskap tussen wit Afrikane en swart Afrikane – 'n vennootskap om werk te skep, armoede, hongersnood en siekte te bekamp en mense te bemagtig. As wit en swart waarlik hande vat sonder voorbehoud, kan die 21ste eeu die eeu van Afrika se herlewing wees."*

9. SLOTGEDAGTE

Die belangrikheid van die tweede termyn van regering lê onteenseglik opgesluit in die woorde van Van Tonder (1996:31) wanneer hy sê: *"The next few years will determine whether South Africa is going to become a winner for democracy in this sub-continent and continent – or be an African state plodding on in mediocrity."*

Waar Suid-Afrika hom in 'n hernude proses van staatsbou bevind, sal hierdie proses, gegewe die geskiedenis van die Suid-Afrikaanse staat en die veelheid van kragte wat deur die eeue op die prosesse van staatsbou in Suid-Afrika ingewerk het, met groot omsigtigheid bestuur moet word. Wanneer Geldenhuys (1999:37-55) in 'n artikel oor staatsverval op die manifestasies van die verskynsel wys, is dit duidelik dat die proses van staatsbou maklik met 'n proses van staatsverval verwar kan word.

Volgens hom is die uitgangspunt dat staatsverval 'n veelfasettige verskynsel is wat drie hoofvorme vertoon. "In 'n *sagte* staat vier amptelike korrupsie hoogty. 'n *Swak* staat word gekenmerk deur ernstige verdeeldheid, spanning en selfs gewelddadige konflik onder sy bevolkingsgroepe. 'n *Stukkende* staat is een waarin wet en orde in duie gestort het en die staat se voortbestaan as 'n enkele

²² As deel van 'n artikel, *"Afrikaners kan renaissance werklikheid help maak"*, in Die Volksblad 25 Augustus 1999:9.

onafhanklike politieke entiteit in die gedrang kan kom." Hy argumenteer dat die drie vorme van verval met mekaar verband hou.

Teen die huidige stand van sake in Suid-Afrika beoordeel, is daar sigbare tekens van staatsverval wat die proses van staatsbou ernstig bedreig. Binne die konsep van 'n *sagte* staat is politieke en burokratiese korrupsie (wat insluit, bedrog, diefstal, omkopery, nepotisme en wanbestuur) aan die orde van die dag; binne die konsep van 'n *swak* staat, wat onder meer gedefinieer word as state wat "*nie oor 'n sterk genoeg politieke en sosiale konsensus beskik om die grootskaalse gebruik van geweld as 'n sleutelement van die nasionale lewe uit te skakel nie*", bevind Suid-Afrika hom in die posisie dat die omvang van geweldsmisdade (moord, verkragting en kappings) van die hoogste ter wêreld is; en binne die konsep van *stukkende* state is veral die aspek van toenemende anargisme (toestande van wetteloosheid; van geen respek vir wet en orde, en vir lewe en eiendom nie) sigbaar in die samelewing afgeteken.

Terugskouend oor die eerste termyn van regering (en beoordeel teen die eroderende elemente van staatsbou) sê Esterhuysen (1998:24) van die Nagraadse Bestuurskool van die Universiteit van Stellenbosch, dat die grootste enkele probleem vir Suid-Afrika daarin geleë is "om grondwetlike ideaal en praktiese werklikheid, teorie en praxis, by mekaar uit te bring". Hy beweer dat ons "tans nóg die hulpbronne nóg die institusionele vermoë (het) om die integriteit en geloofwaardigheid van ons grondwet (...) op 'n stewige grondslag te plaas".

Die vraag bly dan bestaan in hoeverre die staat (en per se die regering) daarin gaan slaag om die staatstaak, gemeet aan die universeel aanvaarde definisie van die "politiek", naamlik die "gesaghebbende toedeling van skaars waardes", binne die beperkte bronne van sy eie omgewing gesaghebbend te bestuur. In besonder word van "te bestuur" gepraat, omdat die staat, in die woorde van Esterhuysen (1998:24), "*nie 'n Kersvader is wat alles en nog wat uit 'n sak kan haal nie*"; en waar of wanneer die staat nie voorsien nie, of nie kan voorsien nie, word misdaad as middel tot 'n doel geregtig.

Die vraag is nie "wat" in Suid-Afrika gedoen moet word nie, maar "hoe", binne algemeen aanvaarde spelreëls, by die "wat" uitgekome gaan word; hoe begrip tuisgebring gaan word dat, soos Harold Lasswell dit in sy epogmakende boek, *Politics: Who Gets What, When and How?*, stel: "*Politics is about diversity and conflict, but the essential ingredient is the existence of scarcity: the simple fact that, while human needs and desires are infinite, the resources available to satisfy them are always limited*"; en "*Politics can therefore be seen as a struggle over scarce resources*" (soos aangehaal in Heywood 1997:10).

Dat die prosesse van transformasie, heropbou en ontwikkeling, en demokratisering in Suid-Afrika, die wêreld aangegryp het, staan bo alle twyfel. Die suksesvolle deurvoering daarvan tot die skep van 'n navolgenswaardige voorbeeld van 'n onderhandelde skikking; van rasseharmonie en nasionale eenheid; van transformasie en demokratisering; en van heropbou en ontwikkeling, is uitdagings op die pad van die nuwe Suid-Afrika waarby nie net Suid-Afrikaners belang het nie.

Larry Diamond van die Hoover-instituut argumenteer dat, *"the degree to which the United States, Canada and western Europe have a stake in the South African future should not be underestimated"*. Hierdie belang definieer hy as *"partly economic and strategic but most importantly it is cultural and symbolic"*. Hy argumenteer teen die agtergrond van sy eie geskiedenis as hy sê: *"The United States cannot afford to have democracy and racial reconciliation fail in South Africa"* (soos aangehaal in Van Tonder 1996:30-1).

Met die kwaliteit van leierskap waaroor Suid-Afrika in die persoon van president Mbeki beskik, bestaan die potensiaal om die Suid-Afrikaanse renaissance suksesvol deur te voer. Soos gestel: *"He is a no-nonsense gentleman and most of African leaders expect him to play South Africa as the pinnacle of African politics"* (Mbeki 1998e:255).

10. BIBLIOGRAFIE

ANC 1994. **The Reconstruction and Development Programme**. Johannesburg: Umanyano Publishers.

Bogdanor V & Butler D (eds) 1983. **Electoral systems and their political consequences**. Cambridge: Cambridge University Press.

Bogdanor V 1983. Introduction. In: Bogdanor V & Butler D. **Electoral systems and their political consequences**. Cambridge: Cambridge University Press.

Botha S 1996. South Africa's party system. In: Faure M & Lane J-E (eds). **South Africa. Designing new political systems**. London: SAGE Publications.

Cameron R 1996. The Reconstruction and Development Programme. In: Faure M & Lane J-E (eds). **South Africa. Designing new political institutions**. London: SAGE Publications.

Conference on Intergovernmental Relations and Provincial Government: Fostering Mutual Co-operation. 1999(1). Pretoria: Department of Constitutional Development and Provincial Affairs.

Conference on Intergovernmental Relations and Provincial Government: Fostering Mutual Co-operation. 1999(2). Pretoria: Department of Constitutional Development and Provincial Affairs.

De Wet GL & Van der Walt J 1994. The prospects for foreign investment in South Africa. **Strategiese Oorsig vir Suider-Afrika** 16(2):98-115.

Duvenhage H 1996. Nou is dit die ANC teen Cosatu. **Rapport** 16 Junie 1996.

Electoral Institute of South Africa. 1999. **A Handbook of South African Electoral Laws and Regulations 1999.** Aucklandpark: EISA.

Esterhuysen W 1998. Die hulpbronnkrisis. **Finansies & Tegniek** 8 Mei 1998.

Faure AM 1983. Kiesstelsels in die demokrasie. In: Faure & Kriek *et al.* (reds). **Suid-Afrika en die Demokrasie.** Pinetown: Owen Burgess.

Faure AM & Kriek DJ *et al.* (reds) 1983. **Suid-Afrika en die Demokrasie.** Pinetown: Owen Burgess.

Faure M & Lane J-E (eds) 1996. **South Africa. Designing new political institutions.** London: SAGE Publications.

Faure M 1996. The Electoral System. In: Faure & Lane (eds). **South Africa. Designing new political institutions.** London: SAGE Publications.

Goldenhuis D 1999. Staatsverval. **Politeia** 18(2).

Gurr T 1970. **Why Men Rebel.** Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Heywood A 1997. **Politics.** London: Macmillan Press.

Intergovernmental Relations. An International Comparative Study. 1998. Pretoria: The Department of Constitutional Development and Provincial Affairs in collaboration with The National Democratic Institute for International Affairs.

Johnson RW 1999. The party's personnel agency. **Focus** (The Helen Suzman Foundation) August 1999:21-3.

Landell-Mills P & Sarageldin I 1991. **Governance and the external factor**. Washington, DC.: World Bank.

Lekota MGP 1999. *The National Council of Provinces and co-operative governance*. Conference on intergovernmental relations and provincial government.

Leon Tony 1999a. ANC's deployment strategy is threat to our democracy 1 August 1999. <<http://www.dp.org.za/archiveitem.asp?archiveitem=1278>>

Leon Tony 1999b. DP remains committed to debate on cadre deployment 2 August 1999. <<http://www.dp.org.za/whats-new.htm>>

Luiz JM 1994. A basic approach to poverty and redistribution in South Africa. **Economic Journal for Teachers of the Economic Sciences** 8(1).

Mbeki Thabo 1998a. **Africa – the time has come**. Cape Town: Tafelberg Publishers & Mafube Publishing.

Mbeki TM 1997. Address by Deputy President T M Mbeki, on the occasion of the Intergovernmental Forum, 24 February 1997. <<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/197/sp970224.html>>

Mbeki TM 1998c. Infrastructure and development in Southern Africa. Speech delivered by the Executive Deputy President, 31 July 1998. <<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1998/sp980731.html>>

Mbeki TM 1998b. Statement of Deputy President Thabo Mbeki at the opening of the debate in the National Assembly, on "Reconciliation and nation building". National Assembly, Cape Town, 29 May 1998. <<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1998/sp980529.html>>

Mbeki TM 1998d. The African Renaissance, South Africa and the world. Speech by Deputy President Thabo Mbeki at the United Nations University, 9 April 1998. <<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1998/sp980409.html>>

Mbeki TM 1998e. Speech at the National Anti-Corruption Summit, Johannesburg, September 28, 1998. <<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1998/tm0928.html>>

Mbeki TM 1999. Statement by Deputy President Mbeki at the African Renaissance Conference. Cape Town, 14 April 1999. <<http://www.anc.org.za/ancdocs/history/mbeki/1999/tm0414.html>>

McNaughton N 1996. **Success in Politics. A comparative study for advanced level.** London: John Murray.

Moosa MV 1998. Foreword. **Intergovernmental relations. An international comparative study 1998:1.**

Rautenbach IM & Malherbe FFJ 1994. **Staatsreg.** Johannesburg: Lex Patria Uitgewers.

Reynolds A 1993. **Voting for a new South Africa.** Cape Town: Maskew Miller Longman.

Rose R 1983. Elections and electoral systems: choices and alternatives. In: Bogdanor V & Butler D (eds). **Electoral systems and their political consequences.** Cambridge: Cambridge University Press.

RSA 1993. **Oorgangsgrondwet van die Republiek van Suid-Afrika, Wet 200 van 1993.**

RSA 1993. **Interim Constitution of the Republic of South Africa, Act 200 of 1993.**

RSA 1996. **Die Grondwet van die Republiek van Suid-Afrika, Wet 108 van 1996.** Pretoria: Staatsdrukker.

RSA 1996. **Constitution of the Republic of South Africa, Act 108 of 1996.** Pretoria: Government Printer.

RSA 1996. **Growth, Employment and Redistribution. A macroeconomic Strategy (GEAR).** <<http://www.polity.org.za/govdocs/policy/growth.html>>

RSA 1998. Poverty and inequality in South Africa. Report prepared for the Office of the Executive Deputy President and the Inter-Ministerial Committee for Poverty and Inequality. <<http://www.polity.org.za/govdocs/reports/poverty.html>>

RSA/PRC 1998. Presidential Review Commission: Developing a culture of good governance. Report of the Presidential Review Commission on the reform and transformation of the public service in South Africa. <<http://www.polity.org.za/govdocs/reports/presreview/index.html>>

Schattschneider EE 1942. **Party Government**. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Tapscott C 1998. **Intergovernmental relations in South Africa - A comparative analysis**. Pretoria: Department of Constitutional Development and Provincial Affairs (in collaboration with the National Democratic Institute for International Affairs and School for Government, University of the Western Cape).

Terblanche O 1999. Afrikaners kan renaissance werklikheid maak. **Die Volksblad** 25 Augustus 1999:9.

Truth & Reconciliation Commission 1999. Truth: The Road to Reconciliation, 12 August 1999. <<http://www.truth.org.za/>>

Van Tonder Joh J 1996. The salient features of the interim constitution. In: Faure M & Lane J-E (eds). **South Africa. Designing new political institutions**. London: SAGE Publications.

Watts R 1999. **Intergovernmental relations. A report by Dr Ronald Watts**. Pretoria: Department of Constitutional Development and Provincial Affairs.

Watts R 1999. **Intergovernmental relations: A comparative perspective (notes for a presentation at the special meeting of intergovernmental co-ordinators)**. Pretoria: Department of Constitutional Development and Provincial Affairs 1996.

Wiechers M 1988. 'n **Politieke idiotikon vir Suid-Afrika**. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.

Wiechers M & Bredenkamp F (reds) 1996. **Die Staat: Teorie en praktyk**. Pretoria: J L van Schaik (Akademies).